

'Moeilijk moet!' is het motto



'Als de docent zorgt

bij hoogbegaafdheidsdidactiek

Honderden docenten leerden de afgelopen 22 jaar van haar hoe cognitief getalenteerde kinderen hun denktalent kunnen uitbouwen. En op haar 74^e is Heleen Wientjes voorlopig nog niet van plan te stoppen met dit werk. Een gesprek met de nestrix van de hoogbegaafdheidsdidactiek.

WAAR KOMT JE GEDREVENHEID VANDAAN OM CURSUSSEN TE BLIJVEN GEVEN?

‘Ik vind dat iedere leraar iets zou moeten weten over de manier van denken en leren van cognitief getalenteerde leerlingen. Die staat namelijk haaks op hoe lesmethodes gewoonlijk in elkaar zitten. Toch zit hoogbegaafdheidsdidactiek nog steeds niet standaard in de lerarenopleidingen, hooguit als klein keuzevak. Het ministerie van onderwijs maakt weinig haast om daar verandering in te brengen. Zolang het systeem leraren niet voldoende toerust om te zien wat nodig is voor cognitief getalenteerde kinderen, blijven cursussen als deze nodig. Met interessant en lekker lastig onderwijs kunnen docenten het cognitief potentieel van hoogbegaafde leerlingen aanspreken en ontwikkelen.’

WAT IS ER ZO ANDERS AAN DE MANIER VAN DENKEN EN LEREN VAN COGNITIEF GETALENTEERDE KINDEREN?

‘Hun denken is op drie vlakken anders dan dat van de meeste leeftijdsgenoten. Dat heeft gevolgen voor hoe ze leren. Ze denken conceptueel, in grote gehelen – top-down wordt dat ook wel genoemd. Verder denken ze onderzoekend, ze willen snappen hoe iets in elkaar zit, ze zijn heel nieuwsgierig: ‘Hoe kan dat?’ ‘Waarom...?’ En ze denken autonoom, je zou het ook eigenwijs kunnen noemen: ‘Ja, maar... klopt het wel, wat jij zegt?’ Deze manieren van denken overlappen elkaar.

Cognitief getalenteerde kinderen nemen goed waar en kunnen heel gefocust zijn. Ze zien en onthouden details in het grote kader waarin ze thuis horen. Omdat ze verbanden uitpuzzelen, willen weten hoe iets in elkaar zit en overal verklaringen voor zoeken, stellen ze soms onverwachte vragen. Nieuwsgierige, geïnteresseerde vragen, die brutaal kunnen overkomen voor wie onbekend is met de specifieke manier van kijken van deze kinderen.

Ze hebben een voor hun leeftijd erg groot kennisbestand, een woordenschat vol ongebruikelijke woorden en woordgrappen, en complexe plannen. Zo vertelde een begaafd kind van net 4 me ‘dat hij in de zandbak een rioleringsstelsel aan het aanleggen was’. Onder-tussen zag ik zijn klasgenoten zandtaartjes bakken.’

STANDAARDONDERWIJS SLUIT NIET AAN BIJ HUN MANIER VAN DENKEN?

‘Nee. De meeste lesmethodes zijn er vooral op gericht om het leerlingen zo makkelijk mogelijk te maken, om hen soepeltjes en stap-voor-stap door de stof te leiden. Cognitief getalenteerde leerlingen worden hierdoor ‘onder-vraagd’. Zij gedijen juist als het moeilijk wordt. Zij kunnen niets met kleine stukjes kennis die op volgorde aangeleverd worden en op pas het eind tot een groot geheel in elkaar blijken te passen – dit heeft te maken met hun conceptuele denken. Wat voor hen wel werkt: bij het grote geheel beginnen en van daaruit de samenstellende delen onderzoeken.

Als hoogbegaafde leerlingen op de ‘normale’ manier les krijgen, haken sommigen af. Anderen passen zich aan: ze hebben geleerd hoe ze geacht worden te werken en doen dat braaf. En op een gegeven moment vergeten ze dat ze heel interessante ideeën, beelden en vragen in hun hoofd hadden; ze verliezen het contact met hun eigen potentieel, met zichzelf... Dat vind ik treurig!’

WAT VOOR ONDERWIJS IS NODIG VOOR DEZE KINDEREN?

‘Precies aan de grens van wat je al beheerst, begint het leren van iets nieuws. Vygotsky noemt dat de ‘zone van naaste ontwikkeling’. Het is de verantwoordelijkheid van scholen, van docenten, om te zorgen dat *alle* leerlingen voortdurend in die zone zitten, ook de leerlingen die een cognitieve voorsprong hebben op de rest van de klas. Daarvoor is een gedifferentieerd onderwijsaanbod op-maat nodig dat de interesse en het cognitief potentieel van alle leerlingen aanspreekt en ontwikkelt. ‘Moeilijk moet!’ is daarbij het motto. Leerlingen krijgen leerstof en opdrachten waarbij ze hun hersens mogen – en moeten – gebruiken. Zodat ze zuchtend, ploeterend en fouten makend, op het puntje van hun stoel en met stralende ogen aan de gang gaan. Waarna ze trots kunnen zijn op hun resultaten, op *dat* ze leerden en op *wat* ze leerden.

Ik zie steeds opnieuw dat leerlingen die op deze manier aan het werk gezet worden, tot snel, diep en duurzaam leren komen. Met andere woorden: als de docent zorgt voor een passend leerproces, dan zorgen de leerlingen voor een goed leerrendement. Met als bonus: aanzienlijk minder cijfergerichtheid, meer leervreugde en prettiger interactie met docenten.’

voor een passend leerproces, dan zorgen de leerlingen voor een goed leerrendement’

HELEEN WIENTJES, DE NESTRIX VAN DE HOOGBEGAAFDHEIDSDIDACTIEK

Heleen Wientjes studeerde cum laude af als Neerlandica. Ze werkte in het voortgezet en hoger onderwijs, en uiteindelijk bij de lerarenopleiding van de Universiteit Utrecht. Halverwege de jaren '90 richtte zij zich daar op de hoogbegaafdheidsdidactiek. De professionalisering van vwo-docenten op dit gebied was ondergebracht bij stichting Perdix (destijds een begrip, inmiddels opgeheven). In de begintijd werkte ze samen met – nu emeritus – hoogleraar onderwijspsychologie Pieter Span. Vanaf 2016 geeft ze de cursussen onder haar eigen naam.

'Ik ben hier min of meer toevallig ingerold; het bleek mijn roeping te zijn... Ik ben gefascineerd door hoe ik een zinvolle rol kan spelen in het ontwikkelingsproces van jonge mensen.'

h.wientjes@vwo-didactiek.nl

WAT VRAAGT DAT VAN DOCENTEN?

'Dat ze weten hoe cognitief getalenteerde leerlingen in elkaar zitten; dat ze hun blik scherpen voor de eigenheid van deze leerlingen, met name voor het specifieke leergedrag. Doet een leerling niet actief mee in de les en haalt hij lage cijfers omdat de stof te moeilijk is, of juist te makkelijk en daardoor oersaai? Zijn vragen naar vermeende inconsistenties in het verhaal van de docent brutaal of getuigen ze juiste van grote interesse?'

Daarnaast is het van belang om het leerproces zo vorm te geven dat elke leerling eigenlijk niet anders kan dan werken in de eigen zone van naaste ontwikkeling.'

HOE DOE JE DAT, ZO'N LEERPROCES VORMGEVEN?

'Hoe kritisch ik ook ben over de geschiktheid van bestaande lesmethodes voor het leerproces van cognitief getalenteerde leerlingen, ik vertrouw er wel op dat ze alles behandelen waarmee de kerndoelen en de examen-eisen bereikt worden. Daarom laat ik docenten zien hoe ze hun gebruikelijke lesmethode naar hun eigen hand – en die van cognitief getalenteerde leerlingen – kunnen zetten.

Eerst analyseren docenten wat de doelen zijn van een samenhangend stuk leerstof. Als leerlingen dit hoofdstuk achter de kiezen hebben, wat worden ze dan geacht te weten, te snappen en te kunnen? Daarna bekijken ze welke leerweg de methode kiest om leerlingen naar die doelen te brengen. En of die leerweg past bij de manier van denken van cognitief getalenteerde leerlingen – het antwoord is vaak 'nee'. Vervolgens gaan docenten een andere, passend uitdagende leerweg bedenken, waarmee leerlingen ook tot het einddoel komen. Daarvoor zijn verschillende strategieën.

Begin met het schrappen van onnodige opdrachten. Bij de meeste methoden wordt een stuk theorie gevolgd door 'verwerkingsvragen', waarvan de eerste drie controleren of je de theorie goed hebt gelezen en of je het snapt. Hoogbegaafde kinderen hebben zulke vragen niet nodig, ze vinden ze saai en haken er vaak op af. Zij mogen beginnen met de eerste *echte* verwerkingsvraag.

Een andere strategie is vooral geschikt voor taalmethodes die in ieder hoofdstuk kleine brokjes behandelen van verschillende onderwerpen, zoals grammatica, uitdrukkingen en woordjes. Bedoeld om lekker afwisselend te zijn, maar cognitief getalenteerde kinderen hebben liever een groter, afgerond stuk leerstof. Een talentdocent kan uit een aantal hoofdstukken een samenhangend deel van bijvoorbeeld de grammatica extraheren en dat dat als een geheel, als een zichtbaar logisch systeem, in één keer aan de leerlingen voorschotelen.

Het is ook mogelijk om een hoofdstuk te kantelen: begin bij de samenvatting en laat de leerlingen een inhoudelijk lees- en verwerkingsschema maken. Kijkend naar de stellingen en conclusies, zoeken ze zelf uit welke stukken uit het hoofdstuk daarbij horen, wat ze daarvan al beheersen en wat nog niet.

Of een docent bedenkt zelf een uitdagende opdracht die aansluit bij de behoefte van hoogbegaafde leerlingen aan conceptueel denken.'

GEEF EENS EEN VOORBEELD VAN ZO'N UITDAGENDE OPDRACHT BIJ BESTAANDE LESSTOF?

'Een van mijn favoriete taalopdrachten is: 'Ken je er 1, dan ken je er 10'. Een woord in bijvoorbeeld het Frans heeft een stam, een betekenis. Zet je er 'a-' voor, dan wordt het in z'n tegendeel veranderd; zet je 'ement' erachter, dan heb je een bijwoord. Voeg je 'er' toe, dan maak je er een werkwoord van. Hoogbegaafde leerlingen vinden het fantastisch om de systematiek van woordvorming te onderzoeken en begrijpen. Vervolgens vraag je ze om zoveel mogelijk Franse woorden te maken met een bepaalde woordstam. Daarna pakken ze het woordenboek erbij om te checken of hun eigen-gemaakte woorden ook gangbaar zijn onder de Fransen zelf. Superleuk als ze een woord maakten dat klopt met de systematiek, dat *zou* kunnen bestaan, dat de Fransen ook begrijpen, maar niet zelf gebruiken. 'Bicycletteur' bijvoorbeeld; Fransen begrijpen wat je ermee bedoelt, maar zelf gebruiken ze 'cycliste'. Hé, dat lijkt op het Engelse: 'to cycle'... En over dat 'bi': bestaat er ook een tricyclette en een tricycle?'

Zo ontdekken leerlingen hoe mooi taal is, hoe systematisch die in elkaar zit, maar dat er ook uitzonderingen zijn. Cognitief getalenteerde kinderen kicken hierop. Ik wed dat als je woordjes leren consequent zo aanpakt, leerlingen na zes jaar meer woorden kennen dan met het gebruikelijke stampen. En veel van wat ze niet kennen, kunnen ze zelfstandig afleiden als ze de systematiek snappen.'

JE HEBT VAST NOG MEER VOORBEELDEN?

'Jazeker. Een van mijn cursisten was met haar klas bij biologie toe aan de werking van de organen. In het lesboek stond alles netjes stap-voor-stap beschreven. Maar zij bracht het zo: 'De menselijke organen, zouden die ook op een andere manier in je romp kunnen zitten?'

Zou dat ook werken, of misschien zelfs beter? Ga eens uitzoeken wat handig is. Welk orgaan moet met welk ander samenwerken?’ De leerlingen werkten hard en geïnspireerd, zochten informatie in boeken en op internet, voerden verhitte discussies met elkaar. Uiteindelijk kwamen ze met prachtige werkstukken met soms een heel originele lay-out van het binnenste van de mens. Ze vonden het boeiend en interessant en staken bijna ongemerkt heel veel op – niet alleen vakkennis, maar ook denk- en onderzoeksstrategieën. Ze bereikten zo de doelen van de betreffende hoofdstukken in de methode, met als toegevoegde waarde: veel meer diepgang en voldoening.

Een andere cursist liet z’n 3e klas een eindexamen-opgave zien, met de vraag: ‘Zouden wij dit ook kunnen?’ Reken maar dat de leerlingen enthousiast aan de slag gingen!’

WAT IS TIJDENS HET WERKEN AAN UITDAGENDE OPDRACHTEN DE ROL VAN DE DOCENT?

‘Het idee dat ‘hoogbegaafde leerlingen het zelf wel kunnen’, is echt een misvatting. Zoals alle lerenden hebben ook zij behoefte aan een gids in hun zone van naaste ontwikkeling. Een goede stimulerende docent is onmisbaar. Iemand voor wie ze respect hebben, op wie ze kunnen vertrouwen en tegen wie ze – ook intellectueel – kunnen opzien.

De ideale docent loopt langs, stelt een vraag, trekt eens een wenkbrauw op en vraagt om verder te vertellen of knikt instemmend. Daarmee wordt het denken van de leerlingen begeleid naar groei en verbetering. Een beetje sturend, tot leerlingen er zelf achter komen hoe het zit. ‘Scaffolding’ wordt dat wel genoemd, steiger bouwen. De docent bouwt telkens een steiger naar de zone van naaste ontwikkeling, en binnen die kaders construeert elke leerling het eigen leren.

Verder bekijkt de docent regelmatig de voortgang van het werk met de leerlingen, adviseert zo nodig bij hobbels in de weg, ziet wat ze presteren, vuurt hen van harte aan of complimenteert hen oprecht. Want ook voor cognitief getalenteerde leerlingen is het belangrijk om gezien, gewaardeerd en gestimuleerd te worden in wie ze zijn, in wat ze kunnen én in hoe ze aan het leren en ontwikkelen zijn.’

IS HET VOOR DOCENTEN FIJN OM ZO TE WERKEN?

‘Jazeker! Docenten willen het beste voor alle leerlingen; en ze voelen zich – op z’n zachtst gezegd – niet prettig als ze zich geen raad weten met bijvoorbeeld hun hoogbegaafde leerlingen. Als ze iets in handen krijgen waarmee ze ook deze leerlingen kunnen helpen ontwikkelen en groeien, zien ze dat als pure winst. Ze merken dat het leerrendement (aanzienlijk) toeneemt, dat de relatie met de leerlingen prettiger wordt en dat de sfeer in de klas verbetert. Dat geeft hun arbeidssatisfactie een fikse oppepper.’

NARCISME

Hoewel ik hem liever negeer, kan ik niet om Thierry Baudet heen als sprekend en verontrustend voorbeeld van een narcist. Hij is het doorontwikkelde product van de egocentrische hoogbegaafde jongen die vroeger te veel mensen om zijn vinger heeft kunnen winden met zijn bruine ogen, donkere haren en tuitmondje, dat in die tijd uiteraard een pruilmondje was. De oorspronkelijke Narcissus uit de Griekse mythologie verdrinkt uiteindelijk in zijn eigen spiegelbeeld in een vijvertje en figuurlijk hoop ik dat dat deze demagoog (democraat? Het mocht wat!) figuurlijk ook overkomt.

Ik dacht aan Narcissus toen ik een opiniestuk van Baudet in de NRC zag, waarmee hij minister Kaag poogde te bespotten. Zoals eerder ook minister Ollongren. Beide zijn intelligente blonde vrouwen, die een oppervlakkige kijker onderling zou kunnen verwarren. Na aanvaringen met andere ministers voelt Baudet die behoefte schijnbaar niet: hij is vast door een intelligente blonde vrouw of leerkracht ooit eens fors op zijn nummer gezet. Bij dergelijke tegenwind voelen deze types zich namelijk niet gekwetst, maar gekrenkt. En dat leidt vaak weer tot agressie, verbaal of zelfs fysiek. Veel narcisten slaan. Baudet illustreert waarom ouders en leerkrachten de moeite moeten nemen om mooie of schattige hoogbegaafde jongens (ja, eigenlijk geldt dit bijna alleen voor jongens) grenzen op te leggen. Waarom we ondanks prachtige ogen en een engelachtige glimlach toch moeten ingaan tegen slimme argumenten of smeekbeden van een peuter of kleuter. Waarom we alert moeten zijn op onze eigen zwakheden en de manier waarop we soms worden gemanipuleerd. Hoogbegaafden zijn hooggevoelig ja, maar zodra ze doorhebben dat ze dat kunnen inzetten om jou naar hun hand te zetten – pas dan op!

Regelmatig kom ik bij ouders in consult voor opvoedproblemen rondom een ontwikkelingsvoorsprong. Als ik dan de verhalen hoor, denk ik ‘Dit kind heeft jullie in de tang. Treed alsjeblieft gewoon op!’. Zonder een hoge intelligentie zou dat minder intensief verlopen, dat is waar.

Maar als ouders consequenter grenzen zouden stellen, zouden er minder problemen zijn. Inderdaad vraagt dat een aantal minder gezellige momenten, maar het is zeer de moeite waard...

Narcissen maken de wereld mooier, narcisten niet!



COLUMN
Maddy Hageman studeerde geneeskunde en is sinds 10 jaar verbonden aan de Plusklas in Houten. Daarnaast heeft ze een eigen adviespraktijk als hoogbegaafden-begeleider voor jonge kinderen.